

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

VANEMA HOOLDUSÕIGUSE MÄÄRAMISE UURING

Lühikokkuvõte
2013

Eesti tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Uuringu tellis Riigikantselei. Uuring on valminud Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahastamisel.

Uuringu koostas Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE.

Uuringu autorid: Kerly Espenberg (uuringu meetodika, intervjuude analüüs)
Kadri Soo (fookusgruupiintervjuude analüüs)
Mai Beilmann (varasemate uuringute ülevaade)
Merle Linno (fookusgruupiintervjuude analüüs)
Sille Vahaste (kohtulahendite ja välisriikide praktika analüüs)
Triin Göttig (kohtulahendite ja välisriikide praktika analüüs)
Triin Uusen-Nacke (kohtulahendite analüüs)

Uuringu autorid tänavad kõiki intervjuueerituid ja aruteluseminaridel osalejaid, kes jagasid lahkelt oma mõtteid ning tellija esindajad Laidi Survat ja Andra Reinomägit, kes olid kogu uuringu elluviimise protsessi vältel uuringumeeskonnale abiks. Samuti täname Kaire Kuznetsovi analüüsis osutatud abi eest.

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuuringu keskus. Meie missiooniks on tõsta teadmisel põhineva otsustamise osakaalu Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse parimaid valdkonnaeksperte nii Tartu Ülikoolist kui vajadusel ka väljastpoolt. RAKE võrgustik hõlmab kõiki TÜ sotsiaalteadlasi ning meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

Kontaktandmed: Lossi 36-124, 51003, Tartu
Telefon/meil 737 6378, rake@ut.ee
<http://www.ec.ut.ee/rakendusuuringud>

LÜHIKOKKUVÕTE

Uuringu eesmärk ja andmeallikad

Perekonnaseaduse (PKS) § 116 lg 2 kohaselt hõlmab vanema hooldusõigus õigust hoolitseda lapse isiku eest (**isikuhoidus**), õigust hoolitseda lapse vara eest (**varahoidus**) ning otsustada lapsega seotud asju. Alates 2010. aastast kehtiv PKS tõi võrreldes varem kehtinud PKS-iga kaasa olulise muudatuse vanema õiguste ja kohustuste instituudis, mis omakorda mõjutab pikka aega kehtinud ja väljakujunenud praktikaid ning tingib vajaduse uute juurutamise järele. Seega on praegu sobiv aeg analüüsida väljakujunenud praktikaid ning seaduse kohaldamisel kerkinud probleemkohti. Sellest tulenevalt on käesoleva **uuringu eesmärgiks** kaardistada vanema hooldusõiguse määramise praktikad ning selgitada välja tänase süsteemi kitsaskohad, et neile tuginedes teha ettepanekuid süsteemi muutmiseks selliselt, et lapse huvid oleksid selles protsessis võimalikult hästi kaitstud. Hooldusõiguse määramisena käsitletakse uuringus kohtumääruse põhjal tehtud muudatust vanema hooldusõiguses, mis puudutab ühise hooldusõiguse lõpetamist või osalist üleandmist (sh ka otsustusõigust), hooldusõiguse äravõtmist, peatamist ja piiramist.

Uuringus on kasutatud erinevaid **andmeallikaid**: kohtulahendeid, intervjuusid lapsevanemate, lastekaitsetöötajate, naiste varjupaikade ja ohvriabitöötajatega, psühholoogide, kohtunike ja õigusnõustajatega ning välisriikide (eelkõige Saksamaa, kuna Saksamaa on olnud eeskujuks Eesti uue perekonnaseaduse väljatöötamisel) õigust ja praktikaid.

Vanema hooldusõiguse kontseptsioon ja hooldusõiguse vaidluste lahendamine Eestis

Vanematel on lapse suhtes ühine hooldusõigus, kui nad ei ole väljendanud soovi jätta vanema hooldusõigus vaid ühele vanematele (PKS § 117) või kohtuotsusega ei ole lapse huvide kaitseks rakendatud ühe või mõlema vanema suhtes hooldusõigust piiravaid abinõusid (PKS § 134). Hooldusõiguse kuuluvust saab muuta üksnes kohtu kaudu. Vanema hooldusõiguste määramise asja **alustab kohus omal algatusel või huvitatud isiku või asutuse avalduse alusel** (TsMS § 476 lg 1). Kohus kaasab selliste asjade lahendamise arvamuse andmiseks valla- või linnavalitsuse. Lapsele kui tsiviilkohtumenetlusteovõimetule isikule määratakse kohtu poolt esindaja. Vähemalt 10-aastase lapse kuulab kohus ära isiklikult, kohus võib ära kuulata ka nooremaid lapsi. Samuti kuulab kohus ära vanemad. Vajadusel võib kohus menetlusse kaasata teisi spetsialiste.

Aastatel 2011–2012 lahendasid Eesti maakohtud kokku 1214 vanema hooldusõiguse (sh ka lapsega suhtlemise korraldamine) kohtuasja, kõige enam Harju maakohtus (572 ehk ca 47% kõigist juhtumitest) ning kõige vähem Pärnu maakohtus (149 ehk 12%). Analüüsitud kohtulahendite valimist (N=301) selgus, et vanemad pöörduvad kohtusse eelkõige selleks, et taotleda ühise hooldusõiguse lõpetamist või osalist üleandmist ja/või panna paika suhtluskord, KOV-id taotleavad kõige enam vanema hooldusõiguse piiramist või äravõtmist. Menetluse pikkus varieerub vanema hooldusõiguse asjades märkimisväärselt, keskmiselt lahendatakse kohtuasjad maakohtutes 4,5 kuuga. Ühelt poolt on menetluse pikem kestus vajalik, et anda probleemsete perede puhul enne vanema hooldusõiguse piiramist või äravõtmist vanematele võimalus end parandada, pakkudes neile selleks tuge. Samas võivad pikad menetlused ja määramatus lastele halvasti mõjuda.

Lisaks kohtutele lahendavad vanematevahelisi suhtluskorra ja otsustusõiguse küsimusi ka kohalikud omavalitsused ja advokaadid. Perioodil 2011–2012 lahendasid Eesti kohalikud omavalitsused enam kui 2600 sellist vaidlust, advokaatide poolt lahendatud vaidluste arv pole teada, kuna selle kohta ei koguta statistikat. KOV-is vanematevaheliste vaidluste lahendamise eelisena nähakse seda, et protsess on kiirem, seega ka last vähem kahjustav, pooltele ja riigile odavam ning vähendab kohtute koormust. Võimalikeks probleemkohtadeks on spetsialistide oskused ja ajaressurss selliste probleemide lahendamiseks ja laste huvidega arvestamine eelkõige neil juhtudel, mil asja lahendav spetsialist on perega tuttav. Juhul, kui vanemad on sõlminud kokkuleppe, võib selle kinnitada ka notariaalselt, seega on ka notaritel teatav roll vanema hooldusõiguse lahendamise juhtudel.

Ühise hooldusõiguse lõpetamine

Kui ühist hooldusõigust omavad vanemad elavad alaliselt lahus või ei soovi muul põhjusel hooldusõigust edaspidi ühiselt teostada, on kummalgi vanemal õigus kohtult hagita menetluses taotleda, et **lapse hooldusõigus antaks talle osaliselt või täielikult üle**. Vanemal, kelle juures laps teise vanema nõusolekul või kohtulahendi alusel alaliselt elab, on õigus ainuisikuliselt otsustada lapse igapäevaelu asju, mis lapse arengut püsivalt ei mõjuta. Seega on loodud regulatsioon, kus vanemalt ei võeta kogu hooldusõigust, kuid kohus võib tema hooldusõigust teatud osas piirata, võimaldades jätta vanemale ka teatud üksikud õigused ja kohustused hooldusõigusest. Analüüsitulemused viitavad, et **tarvis on ühiskonnas selgitada, mida ühise hooldusõiguse lõpetamine, osaline ja täielik üleandmine sisuliselt tähendavad**, kuna analüüs näitab, et need mõisted ning selliste toimingute õiguslikud tagajärjed on lapsevanematele ebaselged.

Hooldusõigus antakse täielikult ühele vanematest eelkõige siis, kui **teine vanem ei ole osalenud lapse elus ega tunne lapse vastu huvi** või juhul, kui **teine vanem nõustub sellega**. Lapse ainuhooldusõigust taotleavad **emad** endale enamasti seetõttu, et isa ei osale lapse kasvatamises ja tihti ka ülalpidamises, kuid samuti esineb palju ka neid juhtumeid, kus põhjuseks on pinged vanematevahelistes suhetes ning seetõttu on ühise hooldusõiguse teostamine raskendatud ega jõuta ka kokkuleppele hooldusõiguse teostamise viisis. **Isad** pöörduvad ühise hooldusõiguse täielikuks või osaliseks lõpetamiseks kohtusse enamasti seetõttu, et vanematevahelised suhted on pingelised ning ei jõuta kokkuleppele hooldusõiguse teostamise viisis, mistõttu on ühise hooldusõiguse teostamine raskendatud.

Kokkuleppe saavutamine on ühise hooldusõiguse lõpetamisel olulisel kohal, kuna sel juhul on tõenäosus, et vanemad on lahendusega rahul ning täidavad kohtulahendit, suurem kui siis, kui kohus teeb otsuse. Samas ei ole ühise hooldusõiguse lõpetamisel ja ainuhooldusõiguse üleandmisel ühele vanemale õige kompromissi kinnitada, kuna selles protsessis ei pruugita arvestada lapse parimate huvidega.

Vanema hooldusõiguse äravõtmine, piiramine ja peatamine

Lapse heaolu ohusoleku korral on pädevatel ametivõimudel kohustus rakendada lapse kaitseks vajalikke abinõusid. Kui vanem(ad) ohustab(vad) lapse heaolu, laps on hädaohus või seda nõuab seadus või jõustunud viivitamatult täitmisele kuuluv kohtulahend, on ametivõimudel **õigus laps vanematest eraldada**, seda ka juhul, kui laps ja/või vanem(ad) seda ei soovi. Samuti saab kohus teha vanematele **hoiatusi** ja **ettekirjutusi**, kehtestada **keelde**, **vanema hooldusõigust piirata** või äärmuslikel juhtudel

vanema hooldusõiguse ära võtta. Lapse heaolu huvides abinõude rakendamisel lähtub kohus esmajoones lapse huvist, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute huvi. Abinõu valikul peab kohus arvestama **perekonnaautonoomia põhimõttega** ning **eelistama selliseid abinõusid, mis toetavad perekonda ning aitavad vanema ja lapse sidet tugevdada või taastada.**

Kohtulahendite analüüsi põhjal **rakendavad KOV-id enne vanema hooldusõiguse piiramist või äravõtmist erinevaid abinõusid, et aidata vanema(te)l sotsiaalselt ja emotsionaalselt toime tulla.** Enne kohtule avalduse esitamist vanema hooldusõiguse äravõtmiseks on KOV-id reeglina perega ära teinud suure töö ning kohtusse pöördutakse juhul, kui toetavad meetmed ei ole tulemusi andnud. Ka kohus saab rakendada erinevaid abinõusid vastavalt PKS 134 lg-le 3, tehes vanematele ettekirjutusi, kus näiteks keelatakse vanemal tarvitada alkoholi, suunatakse neid alkoholismi- või narkovõõrutusravile, kohustatakse KOV-i toel kasutama erinevaid tugiteenuseid (nt juhtumiplaani koostamine ja järgimine, lapse kasvatamisel juhendamine, tugiisik, hooldustöötaja abi tagamine), kohustatakse vanemaid pöörduma lapsega arsti või psühholoogi poole ning järgima arsti juhiseid jne. Vaid siis, kui erinevad meetmed ei anna tulemusi ja lapse heaolu on ohus, rakendatakse hooldusõiguse piiramist või äravõtmist kui äärmuslikku abinõu.

Vanema hooldusõiguse äravõtmine on äärmuslik meede, mida kohtud rakendavad siis, kui on selge, et muud abinõud ei ole tulemusi andnud. Peamiselt võtab kohus **vanematelt hooldusõiguse ära** alkoholi- või narkootikumide kuritarvituse ja laste hooletusse jätmise tõttu ehk siis, kui vanem on oma õigusi kuritarvitanud või jätnud lapse suhtes vanema kohustused täitmata õigusvastaselt. **Hooldusõigust piiratakse** peamiselt siis, kus lapsevanem ei ole füüsilise või vaimse puude tõttu võimeline lapse eest hoolitsema. Praktikas tekitab see probleeme, kuna lapsed jäävad pikaks ajaks asendushooldusele. Samuti nähakse ohukohana seda, et kuna kuni kohtulahendi jõustumiseni tasub lapse eraldamisel asendushoolduse koha eest KOV, võib see pärssida KOV-i huvi laps perest eraldada, kuigi see võib olla lapse heaolu seisukohast vajalik. **Hooldusõigus peatatakse,** kui vanem ei ole võimeline pikemat aega hooldusõigust teostama, näiteks kui vanem viibib pikemalt ravi- või kinnipidamisasutuses.

Seoses vanema hooldusõiguse äravõtmisega on **praktikas ebaselge, kas äravõetud hooldusõigust on võimalik taastada,** kuna seadus seda otseselt ei sätesta. Vanema hooldusõiguse piiramise puhul on probleemiks, et **kõikidel piiramiste juhtudel ei ole kohus välja toonud, millises ulatuses vanema hooldusõigust piiratakse.** Samuti on ebaselge, kas koos isikuhoolduse äravõtmisega kaasneb automaatselt vanemalt otsustus- ja suhtlemisõiguse äravõtmine. Lisaks on seoses üha sagedasema välisriigis töötamisega praktikas tõusetunud küsimus, kas juhtudel, kui vanem(ad) töötavad pikemaajaliselt välisriigis ja laps elab Eestis, tuleks ka vanemate hooldusõigust reguleerida, kuna reaalselt nad vanema hooldusõigust igapäevaselt ei teosta.

Praktikas tekitab probleeme vanema hooldusõiguse **peatamise ja piiramise eristamine.** Olulise sotsiaalhoolekandesüsteemi kitsaskohana nähakse **riigi poolt pakutava toe vähesust vanematele, kes kasvatavad puudega last.** Leidub näiteid, kus vanemad soovivad puudega lapsest loobuda, kuna ei suuda tema eest hoolt kanda. Sellist olukorda peetakse väga oluliseks süsteemi nõrkuseks ning nähakse, et tuleks kasutusele võtta meetmeid, et pakkuda vanematele sellistel juhtudel piisavat ja vajalikku abi.

Lapse kaasamine ja lapse huvidega arvestamine

Lapse parima huvina nähakse **õigust vanemaga suhelda juhul, kui see ei ole lapse jaoks ohtlik, lapse stabiilset elukorraldust ning normaalse arengu ja elutingimuste tagatust**. Kohus võtab lahendit tehes arvesse **lapse hingelist sidet vanematega, vanemate senist lapse elus osalemist**, aga ka **vanemate materiaalseid võimalusi ja tulevikunägemust lapse kasvatamisel**. Lapse parimat huvi ei ole alati kohtumäärustes analüüsitud. Kuigi **lapse arvamus ja huvid ei ole sünonüümid**, leidub siiski juhtumeid, kus kohtud on teinud lahendi võttes arvesse eelkõige lapse arvamust, kuigi see võib olla vastuolus lapse huvidega.

Üldjuhul on laps menetlusse kaasatud **esindaja** kaudu, kuid leidub ka näiteid, kus kohus ei ole lapsele esindajat määranud. Lapse esindajat nähakse kui lapse „hääletoru“ menetluses. Oluline roll on ka kohalikul omavalitsusel, kes kohtub lapse ja perega. Kuigi lapse esindaja ja KOV-i arvamus on sageli kattuvad, ei nähta selles probleemi ning leitakse, et igal süsteemi osalisel on oma kindel roll.

Kuigi seaduse kohaselt peab kohus ära kuulama vähemalt 10-aastase lapse, on kohus ära kuulanud ka nooremaid lapsi. Teisalt leidub juhtumeid, kus ära pole kuulatud ka vanemat kui 10-aastast last, toomata seejuures määruses põhjendust. Nii kohtunike, kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate kui lapse esindajate oskused last ära kuulata on erinevad. Sestap on tarvis **koolitusi ja juhendmaterjale**, mis spetsialiste nende töös abistaksid. Vajadust tunnetatakse **spetsialiseerunud laste esindajate** järele, kellel oleksid põhjalikud teadmised eri vanuses laste ärakuulamise kohta.

Vägivallaga arvestamine

Nii ÜRO lapse õiguste konventsioon, lastekaitseaduse kui perekonnaseadus rõhutavad, et **lapse kehaline, vaimne ja hingeline väärkohtlemine on lubamatu**. Rohkem esineb vägivalda selliste hooldusõiguse küsimuste puhul, kus taotletakse **hooldusõiguse piiramist või äravõtmist**, ühise hooldusõiguse lõpetamise vaidlustes on seda vähem. Vaimset vägivalda on keerulisem tõendada, samas esineb seda intervjueritute sõnul ilmselt rohkem kui füüsilist vägivalda.

Peres esineva vägivallaga arvestamisel on kohtupraktika erinev. Analüüsitud kohtulahenditest enamus juhtudel ei ole kohus otsust teinud toetudes ainuüksi vägivalda aspektile, vaid otsuste tegemisel võetakse arvesse ka teisi asjaolusid (nt alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine, lapse hooletusse jätmine jms). Üldjuhul arvestavad kohtud tõendatud vägivallaga, kuid lapse vastu suunatud vägivalda esinemist peetakse tõendatuks ka juhul, kui seda väidab laps, erandiks on olukorrad, kus selgub, et laps teeb seda vanema mõjutusel ning tegelikult vägivalda ei esine. Vanematevahelist vägivalda ei võeta arvesse, kui see ei ole tõendatud, kusjuures tõendiks ei loeta üksnes ühe vanema väidet teise vanema vastu, kuna vägivalda kui olulise argumendi väljatoomisel esineb palju manipuleerivat käitumist ning valetamist. Enamasti võetakse arvesse füüsilist vägivalda, kuid mõnel üksikul juhul on kohtud arvestanud ka vaimse vägivallaga.

Soovitused

Analüüsitulemustele tuginedes tehakse järgmised soovitused:

I Seaduse muutmiseiga lahendatavad probleemkohad

- **PKS § 214 lg 3 annab sellele vanemale, kelle juurde määrati eelmise PKS-i ajal lapse elukoht, uue seaduse mõttes ainuhooldusõiguse.**

Soovitus: anda vanemale, kelle juurde määrati eelmise PKS-i jõusoleku ajal lapse elukoht, rakendussättega otsustusõigus lapse viibimiskoha osas, kuid muudes küsimustes peaks säilima ühine hooldusõigus.

- **PKS-is pole selgelt määratud, et äravõetud vanema hooldusõigust on võimalik taastada.**

Soovitus: lisada PKS-i selguse huvides säte, mis reguleerib, et asjaolude muutumisel on avalduse esitamiseks õigustatud isikul õigus pöörduda kohtu poole hooldusõiguse taastamiseks.

- **SHS § 15⁴ lg 1 ei nimeta hooldusõiguse peatamist kui alust lapse asenduskoduteenusele suunamise otsustamisel.**

Soovitus: täpsustada SHS § 15-4 lg 1, nimetades hooldusõiguse peatamise lapse asenduskoduteenusele suunamise alusena.

- **PKS § 122 kasuperekonna otsustusõiguse sisu on ebaselge.**

Soovitus: täpsustada PKS §-s 122 kasuperekonna otsustusõiguse sisu. Näiteks võib Saksa õiguse eeskujul tuua seadusesse näitliku loetelu, millised otsustusõigused võib üle anda, mh kas kasuvanematel on õigus esitada ka elatise avaldust maksekäsu kiirmenetluse kaudu, samuti vajaks täpsustamist küsimused, mis puudutavad lapse sissetulekute käsutamist/kasutamist.

- **TsMS kohustab kohust saavutama kokkulepet.**

Soovitus: lisada TsMS § 4 täpsustus, et kohtul pole perekonnaasjades kohustust suunata pooli kokkuleppel asja lahendamisele, kui see võib olla vastuolus lapse parimate huvidega. Siin võib kasutada eeskujuna Saksa õigust, kus on välja toodud, millistes perekonnaasjades tohib kohus kompromissi kinnitada (suhtluskord ja lapse väljaandmine). FamFG¹ § 156 lg 1 näeb ette, et lapsesse puutuvates asjades (asjad, mis puudutavad vanema hooldusõigust lahkuminekku ja lahutuse korral, lapse viibimiskoha määramise õigust, suhtlusõigust, lapse väljaandmist) tuleb menetluse igas etapis suunata pooli kokkuleppe saavutamisele, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega.

- **PKS § 123 ei näe ette võimalust kompromissi muuta.**

Soovitus: täpsustada PKS § 123, nähes ette ka kompromissi muutmise võimalus perekonnaasjades. Eeskujuna võib kasutada Saksa õigust, kus Saksa Tsiviilseadustikus (BGB) §-s

---

¹ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit (17.12.2008), BGBI. I S. 2586.

16962 (hakkas oluliselt muudetud kujul kehtima 1.9.2009), mis näeb ette, et hooldus- või suhtlusõigust puudutav lahend või **kohtulikult kinnitatud kompromiss** muudetakse, kui seda nõuavad lapse heaolu püsivalt mõjutavad kaalukad asjaolud. Alternatiiviks on mitte lubada vanema hooldusõiguse asjades kompromisside kinnitamist kohtu poolt.

- **Kohtud ei määra kõikidel juhtudel lapsele esindajat.**

Soovitus: täiendada TsMS § 219 sätetades, et kõikides vanema hooldusõiguse küsimustes tuleb lapsele määrata esindaja. Sarnane on lähenemine Saksa õiguses.

II Infoliikumise parandamist ja teadlikkuse tõstmist vajavad probleemkohad

Analüüsis selgusid mitmed probleemkohad, kus oleks tarvis tõsta üldist teadlikkust ühiskonnas:

- **Vanemad ei tea, et ka kohalikud omavalitsused lahendavad vanema hooldusõiguse küsimusi.** Vanemad pöörduvad ka neis küsimustes, kus KOV-il on pädevus vanemate kokkuleppele jõudmisel asi lahendada (nt suhtluskorra ja otsustusõiguse reguleerimine), kohtu poole. See tõstab kohtute koormust, on vanemate jaoks võrreldes KOV-is asja lahendamisega kulukam ning lahendini jõudmise aeg on pikem.
- **Vanemate jaoks on hooldusõiguse kontseptsioon ebaselge.** Vanemad ei ole teadlikud, mida vanema hooldusõigus hõlmab (isiku-, vara- ja otsustusõigus) ning milline on erinevate õiguste sisu.

Soovitus: koostada infomaterjalid, mis selgitavad, millistel asutustel on pädevus vanema hooldusõiguse küsimusi lahendada ning mida vanema hooldusõigus hõlmab. Üheks võimalikuks lahenduseks ühiskonnas teadlikkuse tõstmisel on infoportaali loomine (või olemasoleva infoportaali www.juristaitab.ee arendamine ja selle olemasolust teadlikkuse tõstmine), kuhu koondatakse info vanema õiguste ja kohustuste kohta, mh ülevaade vanema hooldusõiguse kontseptsioonist ja asutustest ning kuhu on võimalik pöörduda küsimuste tekkimisel ja vaidluste lahendamiseks. Samuti tuleb teema integreerida põhikooli ja gümnaasiumi inimeseõpetuse õppekavadesse, et noored oleksid teadlikud, millised õigused ja kohustused kaasnevad abiellumise ja/või lapsevanemaks saamisega.

- **Kohtutel ja KOV-idel kulub palju aega vanemate kokkuleppele suunamiseks.** Suhtluskorra ning teatud küsimuses otsustusõiguse (nt lapse kooli valik jms) andmise juhtumite lahendamisel on olulisel kohal vanemate suunamine kokkuleppe saavutamisele, kuna sel juhul on tõenäosus, et vanemad täidavad saavutatud kokkulepet, märksa kõrgem kui siis, kui lahendi teeb kohus. Sellistel juhtudel on olulisel kohal vanemate suunamine koostööle, nende lepitamine ja kompromissivalmiduse saavutamine. Täna täidavad sellist lepitaja rolli kohtud, lastekaitsetöötajad ja advokaadid, kellel võib puududa vajalik ettevalmistus ning ajaressursid perelepituse tegemiseks.

²BGB § 1696 neu gef. mWv 1. 9. 2009 durch G v. 17. 12. 2008 (BGBl. I S. 2586); Abs. 1 Satz 2 neu gef., Satz 3 angef. mWv 19. 5. 2013 durch G v. 16. 4. 2013 (BGBl. I S. 795)., beck+online.beck.de.

Soovitus: parandada perelepitusteenuse kättesaadavust ja tõsta teadlikkust sellise teenuse olemusolust. Teenuse kvaliteedi tagamiseks ja kohtute ning KOV-ide koormuse vähendamiseks on otstarbekas, et perelepitusteenust pakuksid professionaalsed teenusepakkujad. Samas on oluline silmas pidada seda, et perelepitusteenus ei sobi kasutada vägivalla juhtumite puhul, kuna see seab ohtu ohvri turvalisuse – teatavasti kalduvad vägivallatsejad tarvitama seansi ajal paarisuhtes esinenud vägivaldset käitumispraktikat, nad kipuvad naist alandama ja süüdistama ning temaga manipuleerima, mistõttu ei täida nõustamine kokkuvõttes seatud eesmärke.

- **Isikud, kellel on kohustus teatada abivajavast lapsest, ei tee seda.** Täna ei anna isikud, kellele on seadusega pandud kohustus (kelleks on tulenevalt LKS § 59-st ja PKS § 134 lg-st 2 kõik ühiskonnaliikmed) teavitada KOV-i juhul, kui nad märkavad potentsiaalselt abivajavat last, sellest KOV-ile ja kohtule teada.

Soovitus: tõsta ühiskonnas tervikuna tuleb tõsta teadlikkust, et iga isik, kes märkab abivajavat last, peab sellest teavitama KOV-i või kohut. Vajalik on teavitustöö nii nende isikute hulgas, kes on seaduses (PKS § 134 lg 2) välja toodud (riigiasutuse või omavalitsusasutuse ametnik, politseinik, tervishoiutöötaja, kohtunik, prokurör, notar, kohtutäitur, õpetaja) kui ühiskonnas laiapõhjalisemalt.

Kohtute, lastekaitsetöötajate ja lapsi esindavate advokaatide tööga seoses ilmnesid järgmised probleemid:

- leidub näiteid, kus kohus piirab vanema hooldusõigust seejuures selgitamata, millises ulatuses seda tehakse ning kus ei määrata lapsele esindajat;
- leidub kohtunikke, kes ei algata PKS § 134 lg 2 pöördumise peale menetlust, kuna leiavad, et sellistel juhtudel on KOV-il kohustus esitada avaldus;
- ka kohtunike ja lapsi esindavate advokaatide jaoks on ebaselge varahooldusõiguse sisu, seda samastatakse tehingu tegemiseks nõusoleku andmisega;
- kohtunikel ja lapsi esindavatel advokaatidel napib teadmisi laste ärakuulamisest ja vägivalla äratundmisest (nt eristamaks vägivaldset suhet lavastatud vägivallast; tundmaks ära lisaks füüsilisele ka teisi vägivalla liike nagu näiteks psühholoogiline vägivald);
- lastekaitsetöötajatel napib teadmisi perekonnaseadusest ja vägivalla äratundmisest;
- osade lastekaitsetöötajate ja lapsi esindavate advokaatide jaoks on ebaselged vanema hooldusõiguse kontseptsioonid. Näiteks tekitab praktikas spetsialistides küsimusi hooldusõiguse peatamise (PKS § 140) ja piiramise (PKS § 134) erinevus, PKS § 119 (otsustusõiguse üleandmine ühele vanemale) ja § 137 (ühise hooldusõiguse osaline üleandmine) eristamine.

Soovitused:

- koostada perekonnaseaduse kommenteeritud väljaanne;
- koostada ülevaade tähtsamatest vanema hooldusõiguse määramise alastest Euroopa Inimõiguste kohtu lahenditest;
- korraldada kohtunikele ja lapsi esindavatele advokaatidele koolitusi laste ärakuulamise ja vägivalla äratundmise teemal;

- korraldada lastekaitsetöötajatele ja pedagoogidele perekonnaseadust selgitavaid ja vägivalla äratundmise koolitusi;
- korraldada ühiseid aruteluseminare kohtunikele, lastekaitsetöötajatele ja lapse esindajatele, kus spetsialistid saavad ühiselt oma töös ettetulevaid probleeme arutada ja praktika ühtlustuks.

III Põhjalikumad analüüsi vajavad küsimused

➤ Kohtulahendite täitmise tagamine

Praktikas on (eelkõige suhtluskorra reguleerimise juhtumitel) suureks probleemiks, et vanemad ei järgi kohtulahendit ning puuduvad efektiivsed hoovad, kuidas mõjutada vanemaid seda tegema. See kahjustab nii teise vanema kui lapse huve.

Soovitus: analüüsida, millised meetmed on teistes riikides vanema hooldusõiguse kohtulahendite täitmise tagamiseks kasutusel ning millised neist on Eestis rakendatavad.

➤ Kolmeliikmelise kohtukolleegiumi süsteemi juurutamine vanema hooldusõiguse küsimuste lahendamisel

Vanema hooldusõiguse küsimused on keerulised. Mitmed intervjueeritud kohtunikest tõid välja, et tunnevad puudust sellest, et neil oleks võimalik asja arutada ning nad ei peaks otsust üksi vastu võtma. Näiteks pakuti välja, et kohtunikel võiks olla võimalik kaasata otsustamise rahvakohtunikud.

Soovitus: analüüsida, kui otstarbekas oleks mitmeliikmelise otsustuskogu moodustamine vanema hooldusõiguse küsimuste lahendamisel ning kas kohtunikul võiks olla võimalus see juhtudel, mil ta tunneb, et otsuse tegemine on keerukas, moodustada.

➤ Vanema hooldusõiguse teostamine juhul, kui vanem(ad) elab/elavad alaliselt välisriigis või teises linnas

Seoses EL-i piiride avamisega inimeste vabaks liikumiseks on tekkinud pered (nende täpne arv ei ole teada), kus vanemad töötavad välisriigis ning lapsed elavad Eestis. Teadmata on, kui paljudel sellistest lastest puudub regulaarne järelevalve ning kuidas sel juhul vanemad laste üle hooldusõigust teostavad.

Soovitus: analüüsida, kas peremudel, kus vanemad töötavad välisriigis ning laps elab (üksi) Eestis, ohustab praktikas lapse heaolu ning kas sellistel juhtudel on tarvilik lapse eestkosteküsimuste reguleerimine. Võimalikuks lahenduseks on (eri)eestkostja või tugiisiku määramine.

➤ Kohtunike ja lapsi esindavate advokaatide spetsialiseerumine perekonnaõigusele

Advokaatide teadmised, oskused ja motivatsioon vanema hooldusõiguse küsimuste lahendamise protsessis last parimal viisil esindada on erinevad. Taset aitaks ühtlustada ning tõsta advokaatide spetsialiseerumine laste esindamisele hooldusõiguse vaidlustes. Sama kehtib nende kohtumajade kohtunike kohta, kus täna ei ole spetsialiseerumist. Samas ei ole teada, kas advokaatidel oleks spetsialiseerumise vastu huvi. Riigi õigusabi korras lapsi esindavate advokaatide taseme tõstmist

peab oluliseks ka Advokatuur, kelle jaoks perekonnaõigus on prioriteediks ning seetõttu tegeletakse ka aktiivselt praeguse esindamise süsteemi parandamisega.

Soovitus: analüüsida, kuivõrd võimalik ja otstarbekas on perekonnaõigusele spetsialiseerunud kohtunike ja laste esindamisele spetsialiseerunud advokaatide võrgustiku teke.

➤ **Lapsi kasvatavate isikute õiguste laiendamine**

Lapsi kasvatavatel isikutel (kes ei ole bioloogilised vanemad) ei ole Eestis mingeid õigusi, va juhul, kui nad on lapse lapsendanud. Isikul, kes on last aastaid kasvanud, kuid pole teda lapsendanud, puudub juriidilises tähenduses lapsega suhtlusõigus näiteks juhul, kui lapse ühe vanemaga (nt tema elukaaslane) midagi juhtub ning lapse teine vanem (kes võib olla lapse elus vähem osalenud kui last kasvanud isik) asub hooldusõigust teostama.

Soovitus: analüüsida sarnaselt Saksa õigusega „vähemal määral hooldusõiguse“ kontseptsiooni rakendamise võimalusi Eesti perekonnaõiguses ning kas oleks vajalik lähedasi isikuid puudutav suhtlusõiguse regulatsioon.

➤ **Kohtu pädevus panna KOV-ile kohustus osaleda lapse ja vanema kohtumisel**

PKS § 143 lg 3 kohaselt või kohus määrata, et laps suhtleb vanemaga või muu isikuga sobiva kolmanda isiku juuresolekul. Praktikas pannakse see kohustus KOVi lastekaitsetöötajatele, mis tekitab probleeme, kuna lastekaitsetöötajad peavad sellisel juhul tegema tööd nädalavahetustel. See aeg tuleks neile kompenseerida vaba aja andmisega, mis on tööülesannete hulga tõttu keerukas. Probleeme tekitab ka see, et lastekaitsetöötajaid ei saa kohustada töötama väljaspool tööaega.

Soovitus: analüüsida võimalusi tugiisikuteenuse võrgustiku väljaarendamiseks, kes viibiksid kolmanda isikuna lapse ja vanema kohtumisel juures, juhul kui kohus on nii määranud. Alternatiivina tuleb kaaluda sellise ülesande sätestamist uue lastekaitseadusega loodavas süsteemis Sotsiaalkindlustusameti kohustusena.